

М. О. Кузнецова,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ЯВИЩ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті представлено компаративне вивчення граматичних будов англійської та української мов, розглянуто типологічні особливості порівнювальних мов, проаналізовано основні граматичні труднощі перекладу англомовної науково-технічної літератури. Особливу увагу приділено компаративному аналізу морфологічних та синтаксичних особливостей мовних одиниць порівнювальних мов у перекладацькому аспекті.

Ключові слова: порівняльна граматики, науково-технічний текст, переклад, граматичні трансформації.

В статье представлено компаративное изучение грамматического строя английского и украинского языков, рассмотрены типологические особенности сопоставляемых языков, проанализированы основные грамматические трудности перевода англоязычной научно-технической литературы. Особое внимание уделено компаративному анализу морфологических и синтаксических особенностей языковых единиц сравниваемых языков в переводоведческом аспекте.

Ключевые слова: сравнительная грамматика, научно-технический текст, перевод, грамматические трансформации.

The article presents a comparative study of the grammatical structure of the English and Ukrainian languages. It views typological features of the compared languages, analyzes basic grammatical difficulties of the English scientific and technical literature translation. Particular attention is paid to the comparative analysis of morphological and syntactic features of the English and Ukrainian language units in aspect of translation.

Key words: comparative grammar, scientific and technical text, translation, grammatical transformations.

Серед багатьох питань, які вивчає сучасна лінгвістика, особливе місце посідають проблеми перекладу. Увагу як вітчизняних [3; 4; 11], так і зарубіжних лінгвістів [9; 10; 12] в останні десятиліття все більше привертає переклад науково-технічної літератури, який на початку ХХІ століття як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації займає окрему площину в царині перекладу. Процес перекладу, як відомо, є складним процесом, адже містить цілу низку операцій, знання і дотримання яких перекладачем є запорукою адекватності продукту його творчої діяльності. За словами провідних вчених [2; 4; 6], обов'язковою умовою адекватного науково-технічного перекладу є правильний аналіз граматичної будови іншомовних речень, реконструювання речення відповідно до норм мови і жанру перекладу, а відтак і подолання граматичних труднощів перекладу.

Отже, **актуальність** представленого дослідження зумовлена, з одного боку, тенденцією до інтенсивного розвитку науки і техніки, розширенням науково-технічних зв'язків України з іноземними державами, а, отже, і поширенням науково-технічної інформації, а, з іншого, зумовлена спрямуванням сучасних перекладознавчих досліджень на комплексний підхід до подолання граматичних труднощів перекладу.

Метою представленої наукової розвідки є встановлення специфіки відтворення граматичних явищ англомовних науково-технічних текстів при перекладі українською мовою.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1. Розглянути основні граматичні труднощі, які виникають під час перекладу англомовної науково-технічної літератури українською мовою.
2. Дослідити морфологічні та синтаксичні особливості мовних одиниць англійської та української мов при перекладі науково-технічних текстів.
3. Ідентифікувати шляхи подолання граматичних труднощів перекладу англомовних науково-технічних текстів.

Об'єктом дослідження є граматична система англійської та української мов, а **предметом** безпосереднього аналізу – способи та прийоми відтворення складних граматичних явищ англомовної науково-технічної літератури в українських перекладах.

За словами В. І. Карабана [2], граматичні труднощі під час перекладу українською мовою англомовних науково-технічних текстів каузовано, перш за все, граматичними відмінностями мов оригіналу (англійської) та перекладу (української), розбіжностями в їх будові, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій. Саме тому перекладач англомовної науково-технічної літератури повинен бути добре обізнаним з граматичними особливостями вихідної та цільової мов, основами теорії перекладу взагалі та науково-технічного перекладу зокрема, а також із перекладними відповідниками у галузі граматики та лексики, перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ, адже, за словами Т. Р. Кияка [5, с. 59–63], все це становить частину загальної компетенції перекладача.

Оскільки переклад англомовних науково-технічних текстів повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам української мови, то невід'ємною частиною перекладацького акту стають *граматичні трансформації*. Зупинимось більш детально на чинниках, які викликають необхідність застосування цих трансформацій, тобто на граматичних труднощах перекладу. Слідом за В. І. Карабаном [2], усі *граматичні труднощі*, що виникають під час перекладу англомовних науково-технічних текстів українською мовою, ми поділяємо на такі групи:

– труднощі, зумовлені розбіжностями в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій;

– труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій;
– труднощі, каузовані наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики;
– труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовнотилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу.

Приналежність англійської та української мов до різних гілок індоєвропейської родини мов (англійська – до германської, українська – до слов'янської), а також до різних структурних типів мов (англійська мова – переважно аналітична, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами, а українська мова – синтетична, де граматичні значення й відношення передаються за допомогою флексій – зв'язаних граматичних морфем), становить найбільший комплекс граматичних проблем перекладу. Так, в мові оригіналу (англійській мові) немає дієприслівників, категорії роду іменників і прикметників тощо, а в мові перекладу (українській мові) відсутні артиклі, які в англійському реченні сигналізують про особливості розподілу інформації, відсутні в українській мові також герундій та часові форми дієслова груп Continuous та Perfect, складні підметові та додаткові інфінітивні конструкції.

Герундій є найбільш своєрідною безособовою формою в системі англійського дієслова, він не має аналогів в інших мовах [1, с. 85]. З точки зору порівняльної типології української та англійської мов, герундій є аломорфною безособовою формою дієслова, а тому не може бути зіставленим або протиставленим будь-яким українським безособовим формам дієслова [8, с. 243–244]. В. Н. Комісаров відносить герундій до безеквівалентних граматичних одиниць, тобто таких одиниць, які не мають регулярних відповідників у мові перекладу. Проте відсутність однотипного відповідника для герундія в українській мові не є перешкодою для встановлення відношень еквівалентності між висловлюваннями в мові оригіналу та мові перекладу. Це лише означає неможливість використання аналогічної форми або дослівного перекладу і тому вимагає застосування трансформаційного перекладу [7, с. 179–181]. Наприклад, у функції підмета або додатка герундій перекладається переважно віддієслівним іменником (*Accumulating data is obviously not an aim in itself.* – *Накопичення даних – це, зрозуміло, не самоціль*), а у різних обставинних функціях – різними формами дієслова (зокрема, дієприслівником) або підрядним реченням. Таким чином, переклад герундія залежить від його функції в реченні. Подекуди сама герундіальна форма може навіть не перекладатися, наприклад: *Providing an unequivocal definition of the notion is not easy.* – *Чітке визначення цього поняття – справа нелегка.*

Відмінність в синтаксичній системі англійської та української мов також викликають доволі значні труднощі при перекладі науково-технічного тексту. Оскільки центральним елементом тексту є речення, то основні проблеми перекладу сконцентровані в рамках цієї категорії. У головних закономірностях будови речення української й англійської мов багато загального, зокрема подібні елементи, з яких складаються речення та аналогічні функції цих елементів. Але ці загальні закономірності в кожній з мов мають і свою специфіку. Це зручніше за все розглянути на прикладі чотирьох основних типів речення: розповідного, питального, спонукального й окличного. Наприклад, для англійського розповідного речення характерний фіксований (прямий) порядок слів: *підмет з пояснювальними словами → присудок з пояснювальними словами → додаток → обставини*, що може вимагати перебудови речення при перекладі. В українському розповідному реченні порядок слів ґрунтується на іншому принципі: від відомого до нового. Твердий порядок слів англійського речення у відношенні місця підмета (ліворуч від присудка), присудка і додатка (праворуч від присудка) обумовлений відсутністю в англійській мові відмінкових закінчень.

Подібні форми і конструкції у порівнювальних мовах мають різний обсяг змісту, зокрема: форма теперішнього часу дієслова-присудка в українській мові відповідає за своїм змістом англійським відповідним формам Present Indefinite, Present Continuous, хоча в українській мові інформація про те, що дія в теперішньому часі відбувається у момент говоріння граматично не виражена, та частково Present Perfect, а форма родового відмінку українського іменника може відповідати за своїм граматичним значенням англійській прийменниково-іменниковій конструкції «of+N» або формі загального відмінку іменника в препозиції до іншого іменника. Попередність однієї дії іншій у минулому в англійській мові позначається формою Past Perfect дієслова-присудка, а в українській – такими словами або словосполученнями, як-от «раніше», «перед цим», «до того».

Серед граматичних явищ мови тексту оригіналу, які мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики, можна виділити, наприклад, форми однини і множини іменника, оскільки в українській і в англійській мовах, форми конкретних іменників можуть не збігатися. В англійській науковій мові вживається низка іменників, які мають лише форму однини або вживаються переважно в такій формі, але можуть позначати і сукупність об'єктів. Наприклад такі іменники, як: *work, research, knowledge, evidence, business, advice, information* тощо, при перекладі українською мовою можуть позначати різну кількість об'єктів в різних випадках. Також є невелика група англійських іменників, форма однини яких завжди відповідає українським іменникам у формі множини (Pluralia Tantum), наприклад: *fruit* – фрукти, *furniture* – меблі, *money* – гроші тощо. Крім того, існують випадки, коли форма множини англійського іменника не відповідає в перекладі формі множини українського іменника.

Слід також зазначити, що англійській мові властива граматична омонімія, тобто одні й ті ж самі дієслова можуть бути смисловими, допоміжними, напівдопоміжними або емпатично-обмежувальними, як, наприклад, слово «*to do*». Це теж викликає суттєві труднощі під час перекладу, адже потрібно обирати спосіб перекладу залежно від виконуваної словом функції.

В англійських науково-технічних текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслів, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо. Наприклад, форми

пасивного стану дієслова-присудка перекладаються кількома способами залежно від лексичних та синтаксичних характеристик речення: однією з трьох неозначено-особових форм дієслова, неозначеною формою дієслова, формою активного стану дієслова-присудка, коли агент дії, позначеної присудком, виражений у додатку.

Отже, для того, щоб уникнути так званого граматичного буквалізму, тобто неадекватного буквального перекладу, необхідно застосовувати *перекладацькі граматичні трансформації*, внаслідок яких буквальний переклад адаптується до норм мови перекладу (української) та стає адекватним. Під граматичною трансформацією розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення в перекладі [2, с. 18]. Розрізняють п'ять основних видів граматичних трансформацій: *пермутація* (перестановка) – зміна порядку слів у словосполученні або реченні; *субституція* (заміна) – зміна граматичних ознак слів; *додавання* – збільшення кількості слів, слів форм або членів речення при перекладі, *вилучення* та *комплексна трансформація*.

Як **висновок**, слід зауважити, що аналіз різних особливостей відтворення граматичних явищ англійською мовою, а також способів їх перекладу повинен здійснюватись у контексті речення, оскільки, по-перше, речення є таким мовним об'єктом, який піддається систематичному розгляду, а, по-друге, саме в реченні відображається абсолютна більшість граматичних явищ.

Оскільки граматики тісно пов'язана з лексикою, то значна кількість перекладацьких трансформацій носить змішаний характер, тобто при перекладі необхідно одночасно здійснювати як лексичні, так і граматичні зміни. Саме тому **перспективу** дослідження вбачаємо в аналізі лексичних трансформацій, які застосовуються при перекладі англійської науково-технічної літератури.

Література:

1. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка: учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської науково-технічної літератури / В'ячеслав Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навч. посіб. / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.
4. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк. – В. : Нова книга, 2006. – 240 с.
5. Кияк Т. Р. Форма і зміст мовного знака / Т. Р. Кияк // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2004. – С. 75–79.
6. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : підручник / А. Я. Коваленко. – К. : Інкос, 2002. – 317 с.
7. Комісаров В. Н. Теорія перекладу (лінгвістичні аспекти): посібник для фак. іноз. мови / В. Н. Комісаров. – М. : Вища школа, 1990 – 253 с.
8. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 с.
9. Baker M. In Other Words. A coursebook on translation / Mona Baker. – London & New York : Routledge, 2011. – 332 p.
10. Chesterman A. Teaching strategies for emancipatory translation / A. Chesterman // Developing translation competence. – Amsterdam : John Benjamins B. V., 2000. – P. 77–89.
11. Gladush N. The Pragmatics of Translation / N. Gladush. – К., 2007. – 104 с.
12. House J. How do we know when a translation is good? / J. House // Exploring translation and multilingual text production: beyond content. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2001. – P. 127–160.